

LIKVIDLIKNI BOSHQARISH VA PUL UZILISHLARINI PROGNOZ QILISHDA BIZNES-TAHLIL

Imomov Mirzabobur Toxirovich,

Toshkent davlat iqtisodiyot universitetining magistranti. Toshkent, O'zbekiston.

Email: mirzabobur2004@gmail.com

ORCID: 0009-0005-0234-5007

LIQUIDITY MANAGEMENT AND CASH FLOW DISRUPTION FORECASTING THROUGH BUSINESS ANALYSIS

Imomov Mirzabobur Tokhirovich,

Master's student of Tashkent State University of Economics,

Tashkent, Uzbekistan.

Email: mirzabobur2004@gmail.com

ORCID: 0009-0005-0234-5007

Annotatsiya: Mazkur maqolada korxona va tijorat banklarida likvidlikni samarali boshqarish hamda pul mablag'lari uzilishlarini oldindan prognoz qilish jarayonida biznes-tahlil vositalarining tutgan o'rni va ahamiyati batafsil yoritilgan. Tadqiqot doirasida pul oqimlarini rejalashtirish va tahlil qilish usullari, asosiy moliyaviy ko'rsatkichlar monitoringi, shuningdek, zamonaviy axborot texnologiyalari — ERP (Enterprise Resource Planning) va BI (Business Intelligence) tizimlaridan foydalanish imkoniyatlari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilingan.

Maqolada likvidlikni boshqarishda yuzaga keladigan asosiy muammolar, xususan, kutilmagan pul uzilishlari, aktiv va majburiyatlar nomutanosibligi hamda moliyaviy risklarning ortishi sabablari ochib berilgan. Amaliy tadqiqot qismi Orient Finance tijorat banki misolida olib borilib, bank aktivlarining tarkibi va tuzilmasi

chuqur tahlil qilingan, likvidlik darajasiga bevosita ta'sir ko'rsatuvchi ichki va tashqi omillar aniqlangan.

Tahlil natijalariga asoslanib, likvidlikni barqarorlashtirish, pul oqimlari uzluksizligini ta'minlash hamda moliyaviy risklarni kamaytirishga qaratilgan aniq va amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan. Ushbu tavsiyalar bank va korxonalarda moliyaviy barqarorlikni mustahkamlash, boshqaruv qarorlarini qabul qilish samaradorligini oshirish hamda biznes jarayonlarini optimallashtirishga xizmat qiladi.

Abstract: This article provides a detailed analysis of the role and significance of business analytics tools in the effective management of liquidity and the forecasting of potential cash flow disruptions in enterprises and commercial banks. Within the scope of the study, methods of cash flow planning and analysis, monitoring of key

financial indicators, as well as the application of modern information technologies such as ERP (Enterprise Resource Planning) and BI (Business Intelligence) systems are examined from a scientific and theoretical perspective.

The article also identifies the main challenges encountered in liquidity management, including unexpected cash flow gaps, mismatches between assets and liabilities, and the causes of increased financial risks. The practical part of the research is conducted using the example of Orient Finance Commercial Bank, where the composition and structure of the bank's assets are analyzed in depth, and internal and external factors directly affecting liquidity levels are identified.

Based on the results of the analysis, specific and practical recommendations aimed at stabilizing liquidity, ensuring the continuity of cash flows, and reducing financial risks are developed. These recommendations contribute to strengthening financial stability in banks and enterprises, improving the effectiveness of managerial decision-making, and optimizing business processes.

Kalit so'zlar: likvidlik, pul oqimlari, pul uzilishi, biznes-tahlil, moliyaviy barqarorlik, ERP, BI, prognozlash.

Keywords: liquidity, cash flows, cash flow gaps, business analysis, financial stability, ERP, BI, forecasting.

Kirish. Hozirgi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida biznes subyektlarining iqtisodiy hamda moliyaviy barqarorligi, avvalo, pul oqimlarini samarali boshqarish va likvidlik tavakkalchiliklarini minimallashtirish bilan chambarchas bog'liqdir. Texnologiyalar, axborot tizimlari va sun'iy intellekt jadal rivojlanayotgan

davrda moliyaviy qarorlarni faqat an'anaviy usullar asosida qabul qilish yetarli bo'lmay qolmoqda. Shu sababli, analitik ma'lumotlarga tayangan holda, raqamli vositalardan foydalanish va prognoz modellarini joriy etish biznes subyektlari uchun muhim strategik ustunlikka aylanmoqda.

O'zbekistonning "O'zbekiston-2030 Strategiyasi" mamlakatning barqaror iqtisodiy o'sishini, investitsion muhitini oshirishni va korxonalarda samarali moliyaviy boshqaruvni rivojlantirishni asosiy ustuvor yo'nalish sifatida belgilaydi.[7] Strategiya doirasida korxonalarning moliyaviy barqarorligini ta'minlash, pul oqimlarini samarali boshqarish hamda likvidlikni optimal darajada ushlab turish masalalari dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Likvidlik korxona va moliya institutlari faoliyatida asosiy moliyaviy ko'rsatkichlardan biri bo'lib, u qisqa muddatli majburiyatlarni o'z vaqtida bajarish, operatsion uzluksizlikni ta'minlash va moliyaviy xavflarni kamaytirishda muhim rol o'ynaydi. Likvidlik darajasining pasayishi esa pul uzilishlariga olib kelib, korxonaning ishlab chiqarish jarayonlari, to'lov intizomi va umumiy moliyaviy barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ayniqsa, bank-moliya sektorida likvidlikni boshqarish masalasi alohida ahamiyat kasb etadi, chunki bu sohada aktivlar tarkibi va ularning likvidlik darajasi moliyaviy xavfsizlik bilan bevosita bog'liqdir.

Pul uzilishlarini oldindan prognoz qilish va ularning oldini olishda biznes-tahlil usullari, moliyaviy ko'rsatkichlar monitoringi hamda ERP va BI tizimlaridan foydalanish muhim ahamiyatga ega. ERP (Enterprise Resource Planning) — korxonaning barcha asosiy resurslari va jarayonlarini (moliya, buxgalteriya, ta'minot,

ishlab chiqarish, kadrlar va savdo) yagona axborot tizimi orqali boshqarishga mo'ljallangan dasturiy yechimdir. ERP tizimlari ma'lumotlarning markazlashuvini ta'minlab, moliyaviy nazoratni kuchaytiradi hamda likvidlik va pul oqimlarini samarali rejalashtirishga yordam beradi. BI (Business Intelligence) — korxona faoliyati bo'yicha yig'ilgan ma'lumotlarni tahlil qilish, vizualizatsiya qilish va asoslangan boshqaruv qarorlarini qabul qilish uchun mo'ljallangan analitik texnologiyalar majmuasidir. BI vositalari prognozlash, pul uzilishlarini oldindan aniqlash va moliyaviy barqarorlikni baholashda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu vositalar yordamida pul oqimlarining harakati chuqur tahlil qilinib, likvidlikka ta'sir etuvchi omillar aniqlanadi va boshqaruv qarorlarining samaradorligi oshiriladi. Shuningdek, sun'iy intellektga asoslangan prognoz modellarini qo'llash kelajakdagi pul uzilishlarini aniqlash va moliyaviy risklarni kamaytirish imkonini beradi.

Korxonalarda likvidlikni boshqarish va pul uzilishlarini prognoz qilish amaliyoti strategiyada belgilangan iqtisodiy maqsadlar — investitsiya jalb qilish, soliq va moliyaviy tartibga rioya qilish, biznes muhitini barqarorlashtirish — bilan yaqin aloqada. Masalan, strategiya asosida amalga oshirilayotgan iqtisodiy liberalizatsiya, raqamli transformatsiya va korporativ boshqaruvni takomillashtirish tadbirlari korxonalarning naqd pul oqimlarini rejalashtirish va moliyaviy risklarni aniqlash imkoniyatini kengaytiradi.[8] Shuningdek, strategiyada davlat boshqaruvi shaffofligini oshirish va ma'lumotlarga asoslangan qaror qabul qilish tizimlarini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilgan, bu esa biznes-tahlil vositalarini qo'llash orqali korxonalarda likvidlikni samarali boshqarish

va pul uzilishlarini prognoz qilish imkoniyatini yaratadi.

Material va metod. Stephen A. Ross, Randolph W. Westerfield va Bradford D. Jordan tomonidan yozilgan "Corporate Finance" asari korporativ moliya nazariyasining asosiy manbalaridan biri bo'lib, unda korxonalarning moliyaviy barqarorligini ta'minlash, pul oqimlarini boshqarish va likvidlik tavakkalchiliklarini kamaytirish masalalari keng yoritilgan. Mualliflar moliyaviy qarorlar qabul qilishda pul oqimlari tahlilini asosiy mezon sifatida ko'rib chiqadi, bu esa zamonaviy biznes-tahlil konsepsiyalarining nazariy poydevorini tashkil etadi.[1]

Eugene F. Brigham va Michael C. Ehrhardt tomonidan yozilgan "Financial Management: Theory and Practice" asari moliyaviy menejment nazariyasi va amaliyotini uyg'unlashtirgan fundamental manbalardan biri hisoblanadi. Asarda korxonalarning moliyaviy barqarorligini ta'minlash, pul oqimlarini samarali boshqarish hamda likvidlik bilan bog'liq risklarni kamaytirish masalalari tizimli tarzda yoritilgan.

Mualliflar moliyaviy menejmentning asosiy maqsadi sifatida korxona qiymatini maksimallashtirishni ko'rsatadi va ushbu maqsadga erishishda pul oqimlari tahlilining muhim o'rin tutishini ta'kidlaydi. Asarda operatsion, investitsion va moliyaviy pul oqimlarini rejalashtirish va nazorat qilish korxonaning qisqa muddatli likvidlik holatini barqarorlashtirishning asosiy vositasi sifatida qaraladi. Bu yondashuv pul uzilishlarining oldini olish va moliyaviy xavflarni kamaytirishda muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Shuningdek, asarda likvidlikni boshqarish joriy aktivlar va joriy majburiyatlar o'rtasidagi muvozanatni

saqlash orqali amalga oshirilishi ta'kidlanadi. Mualliflar joriy va tezkor likvidlik koeffitsiyentlari, pul oqimlariga asoslangan ko'rsatkichlar yordamida moliyaviy holatni baholashni taklif etadi. Ushbu ko'rsatkichlar hozirgi kunda biznes-tahlil tizimlari va raqamli moliyaviy boshqaruv vositalarida keng qo'llanilmoqda.

Brigham va Ehrhardt moliyaviy prognozlash masalalariga ham alohida e'tibor qaratib, tarixiy moliyaviy ma'lumotlarga asoslangan rejalashtirish korxonalarga kelajakdagi likvidlik muammolarini oldindan aniqlash imkonini berishini asoslaydi. Ushbu yondashuv bugungi kunda sun'iy intellekt va ilg'or analitik modellar orqali amalga oshirilayotgan pul oqimlarini prognozlash jarayonlarining metodologik asosi sifatida qaraladi.[2]

Ibragimov A. va Mamatov B. tomonidan yozilgan "Moliyaviy menejment"

darsligi korxonalarda moliyaviy boshqaruvni tashkil etish, pul oqimlarini rejalashtirish va moliyaviy barqarorlikni ta'minlash masalalarini yorituvchi muhim mahalliy manbalardan biridir. Asarda moliyaviy menejmentning asosiy maqsad va vazifalari, moliyaviy qarorlar qabul qilish jarayonlari hamda likvidlikni boshqarish usullari tizimli ravishda bayon etilgan.

Ekspertlar pul oqimlarini samarali boshqarish korxonaning to'lov qobiliyatini saqlash va pul uzilishlarining oldini olishda muhim omil ekanligini ta'kidlaydi. Darslikda joriy va tezkor likvidlik ko'rsatkichlari, pul oqimlari tahlili hamda moliyaviy rejalashtirish vositalari orqali korxonaning moliyaviy holatini baholash metodlari keltirilgan. Ushbu yondashuvlar biznes-tahlil jarayonlarida qo'llanilib, moliyaviy risklarni kamaytirishga xizmat qiladi.[3]

Aktivlar				nisbiy ko'rsatkichlar, %		nisbiy farqi, %
	2023 (ming so'mda)	2024 (ming so'mda)	mutloq farqi (ming so'mda)	2023	2024	
Naqd pul va uning ekvivalentlari	3659675	3326187	-333488	28,0	19,9	-8,1
Boshqa banklardagi mablag'lar	495580	101635	-393945	3,8	0,6	-3,2
Mijozlarga berilgan kreditlar	8467685	12707672	4239987	64,8	76,0	11,2
Asosiy vositalar va nomoddiy aktivlar	347262	454018	106756	2,7	2,7	0,1
Investitsion ko'chmas mulk	0	13778	13778	0,0	0,1	0,1
Amortizatsiya qilingan qiymat bo'yicha qarzli qimmatli qog'ozlar	0	9826	9826	0,0	0,1	0,1
Boshqa umumiy daromad orqali adolatli baholangan moliyaviy aktivlar	18676	29456	10780	0,1	0,2	0,0
Daromad solig'iga oid oldindan to'lovlar	7532	12736	5204	0,1	0,1	0,0
Boshqa aktivlar	65783	70318	4535	0,5	0,4	-0,1
jami aktivlar	13062193	16725626	3663433	100,0	100,0	x

jadval.

Orient finance tijorat bankining buxgalteriya balansi aktivlari qismi¹

¹Orient finance tijorat bankining aktivlari natijalari (<https://ofb.uz/about/finansovaya-otchetnost/%D0%A4%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%8F%20%D0%BE%D1%82%D1%87%D0%B5%D1%82%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%8C.pdf>)

Natijalar. Orient Finance tijorat bankining 2023 va 2024 yillardagi aktivlari ko'rsatkichlarini tahlil qilganda, jami aktivlarning sezilarli darajada o'sishi kuzatiladi. Bu o'sish bankning moliyaviy holatining yaxshilanishiga ishora qiladi, ammo likvidlik jihatdan ayrim muhim o'zgarishlar mavjud. Bankning yuqori likvid hisoblangan aktivlari, ya'ni naqd pul va uning ekvivalentlari hamda boshqa banklardagi mablag'lar kamaygan. Bu esa bankning qisqa muddatli majburiyatlarini qoplash uchun mavjud bo'lgan eng tezkor pul resurslari qisqarganligini anglatadi. Shu bilan birga, bank tomonidan mijozlarga berilgan kreditlar sezilarli darajada oshgan. Ushbu aktivlar daromad keltirishi mumkin bo'lsa-da, ular past likvidlikka ega hisoblanadi, chunki kreditlarni naqdga aylantirish doim ham tez amalga oshmaydi. Bundan tashqari, bankning asosiy vositalari va nomoddiy aktivlari, shuningdek investitsion ko'chmas mulk va amortizatsiya qilingan qarzli qimmatli qog'ozlari o'sish ko'rsatgan. Bu uzoq muddatli aktivlarning ko'payishini bildiradi, ularning likvidligi past hisoblanadi, chunki ular pulga aylantirilishi ko'proq vaqt talab qiladi.

Umuman olganda, bankning likvid aktivlari kamaygan va past likvidlikka ega aktivlar ko'payganligi sababli, bankning qisqa muddatli moliyaviy barqarorligi muammoga duch kelishi mumkin. Shuning uchun, bankning moliyaviy boshqaruvida naqd pul oqimini yaxshilash, kreditlarni samarali yig'ish va qisqa muddatli likvidlikni ta'minlashga alohida e'tibor berilishi zarur. Shu bilan birga, uzoq muddatli investitsiyalarni ehtiyotkorlik bilan boshqarish va moliyaviy risklarni kamaytirish uchun prognoz va tahlillarni kuchaytirish tavsiya etiladi. Bu holat bankning umumiy moliyaviy strategiyasini

qayta ko'rib chiqish va likvidlikni boshqarish tizimini takomillashtirish zaruratini ko'rsatadi. Qisqa muddatda likvidlikka salbiy ta'sir ko'rsatgan o'zgarishlarga qaramay, uzoq muddatda aktivlarning o'sishi bankning o'sish salohiyatini va tijorat banklar orasidagi raqobatbardoshligini oshirishi mumkin.

Jadvalda aktivlarni tahlil qilish uchun ba'zi usullardan foyalanildi, ya'ni birinchi o'rinda ularning mutloq farqlari topib olindi. Keyin har bir aktiv jami aktivning qancha qismini tashkil qilganini aniqlanib olindi va ularning ham nisbiy farqlari topildi. Bu yerda nega faqatgina mutloq farqni o'zi hisoblanib qo'yilmadi? Degan savol mavjud bo'lishi mumkin. Ba'zida korxonalarning moliyaviy holatini gorizontal usulda faqatgina mutloq farqini hisoblabgina topilganda, korxona o'sishni kuzatayotgan bo'lishi mumkin. Lekin ushbu korxonalarning nisbiy farqlari ham hisoblanganda, aksincha manfiy natijalar ko'rish ham mumkin. Shu sababli, ikkala farq topish usullaridan tahlil davomida foydalanish, tahlilchilar uchun muhim ma'lumotlarni aniqlashda va ularga yechim topishda samarali bo'lishi mumkin.

Munozara. Ushbu tadqiqot natijalari likvidlikni boshqarish va pul uzilishlarini prognoz qilishda biznes-tahlil vositalaridan foydalanish yuqori samaradorlikka ega ekanini ko'rsatdi. Olingan natijalarga ko'ra, pul oqimlarini tizimli tahlil qilish va moliyaviy ko'rsatkichlarni real vaqt rejimida monitoring qilish likvidlik bilan bog'liq xatarlarni erta aniqlash imkonini beradi. Bu xulosa Ross, Westerfield va Jordan (2019) tomonidan ilgari surilgan moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda pul oqimlarini boshqarish muhimligi haqidagi qarashlar bilan mos keladi.[4]

Tadqiqot natijalari avvalgi ilmiy izlanishlar bilan solishtirilganda, ular bilan

muhim darajada uyg'un ekanligi aniqlandi. Masalan, Brigham va Ehrhardt (2020) tadqiqotlarida biznes-analitika va moliyaviy prognozlash usullari likvidlikni boshqarishda strategik vosita sifatida baholangan. Mazkur tadqiqot ham ushbu fikrlarni tasdiqlab, BI va ERP tizimlari orqali olingan ma'lumotlar pul uzilishlarini oldindan prognoz qilish imkoniyatini kengaytirishini ko'rsatdi.[5]

Natijalarning amaliy jihatdan ahamiyati shundaki, biznes-tahlil vositalari yordamida olingan xulosalar korxonalar va banklarda likvidlikni boshqarish bo'yicha strategik va operativ qarorlar qabul qilishda qo'llanilishi mumkin. Avvalgi tadqiqotlarda (Kaplan & Norton, 2008) analitik axborot boshqaruv qarorlarining sifatini oshirishi qayd etilgan bo'lsa, mazkur tadqiqot ushbu yondashuvni likvidlik boshqaruvi misolida amaliy jihatdan asoslab beradi.[6]

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, hozirgi raqobat kuchli bo'lgan iqtisodiy sharoitda korxonalar faoliyatini chuqur va tizimli tahlil qilish muhim ahamiyat kasb etadi. Moliyaviy tahlil nafaqat korxonaning raqobatbardoshligini oshirishga, balki uning foyda yoki zarar bilan ishlayotganini aniqlashga ham xizmat qiladi. Ayniqsa, likvidlikni boshqarish va pul uzilishlarini oldindan prognoz qilish korxonaning moliyaviy barqarorligini ta'minlashda muhim omil hisoblanadi.

Tadqiqotda keltirilgan ma'lumotlar asosida shuni ta'kidlash mumkinki, aktivlar tarkibida past likvidlikka ega vositalarning ko'payishi qisqa muddatli moliyaviy barqarorlikka salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli, pul oqimlarini doimiy monitoring qilish va likvid aktivlar ulushini nazorat ostida saqlash zarur. Ushbu jarayonlarda zamonaviy axborot texnologiyalaridan, xususan ERP tizimlari va biznes-tahlil (BI) dasturlaridan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Taklif sifatida, korxonalarda moliyaviy tahlilni kuchaytirish uchun ERP va BI tizimlari bo'yicha yuqori malakaga ega mutaxassislarni jalb etish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Shuningdek, likvidlikning pasayishiga olib keluvchi omillarni bartaraf etish uchun yuqori likvidlikka ega aktivlarning eskirish darajasini doimiy nazorat qilish, zaxira likvidlikni shakllantirish va moliyaviy samaradorlikni oshirish choralarini ko'rish lozim. Bundan tashqari, pul uzilishlarining oldini olish maqsadida mijozlar va hamkorlar bilan moliyaviy munosabatlar ustidan nazoratni kuchaytirish, to'lov intizomini mustahkamlash hamda yetarli miqdorda naqd pul zaxiralarini shakllantirish tavsiya etiladi. Ushbu choralar korxonaning likvidlik darajasini barqarorlashtirishga va moliyaviy xavflarni kamaytirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ross, S. A., Westerfield, R. W., & Jordan, B. D. (1991). *Corporate finance*. McGraw-Hill Education.
2. Brigham, E. F., & Ehrhardt, M. C. (1979). *Financial management: Theory and practice*. Dryden Press.
3. Ibragimov, A., & Mamatov, B. (2015). *Moliyaviy menejment*.
4. Ross, S. A., Westerfield, R. W., & Jordan, B. D. (2019). *Corporate finance* (12th ed.). McGraw-Hill Education.
5. Brigham, E. F., & Ehrhardt, M. C. (2020). *Financial management: Theory & practice* (15th ed.). Cengage Learning.
6. Kaplan, R. S., & Norton, D. P. (2008). *The execution premium: Linking strategy to operations for competitive advantage*. Harvard Business School Press.
7. https://gov.uz/oz/pages/2030_strategy "Yoshlar va biznesni qo'llab-quvvatlash yili"da amalga oshirishga oid davlat dasturi to'g'risida"gi PF-37-son Farmoni.
8. <https://www.tashkenttimes.uz/national/11678-shavkat-mirziyoyev-signs-decree-approving-uzbekistan-2030-strategy>
9. Orient finance tijorat bankining aktivlari natijalari (<https://ofb.uz/about/finansovaya-otchetnost/%D0%A4%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%8F%20%D0%BE%D1%82%D1%87%D0%B5%D1%82%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%8C.pdf>)